

GADY
TRÓJMIEJSKIEGO
PARKU
KRAJOBRAZOWEGO

Gady Trójmiejskiego Parku Krajobrazowego

Gady należą do pierwszych kręgowców, których rozród może się odbywać poza środowiskiem wodnym, gdyż jako pierwsze z nich wykształciły błony płodowe: kosmówkę, omocznię i owodnię. Tym samym zarodki gadów rozwijają się we własnym wodnym mikrośrodku zamkniętym w powstałych błonach.

Skóra gadów, niemalże zupełnie pozbawiona gruczołów, pokryta jest łuskami lub tarczками, co chroni organizm przed utratą wilgoci. Taka budowa pokrycia ciała ma jednak swoją cenę, uniemożliwiając zwierzęciu wymianę gazową przez powierzchnię ciała.

Gady w przeciwieństwie do płazów w trakcie rozwoju osobniczego nie ulegają przeobrażeniu. Zarodki gadów rozwijają się w osłonkach jajowych, przeważnie poza organizmem matczynym. Od tej reguły są wyjątki, czyli tak zwane gatunki jajożyworodne, do których spośród gatunków stwierdzonych w TPK należą: jaszczurka żyworodna, padalec zwyczajny i żmija zygzakowata. Jaja tych gatunków rozwijają się wewnątrz organizmu matki, a młode opuszczają osłonki jajowe w chwili składania jaj lub wcześniej wewnątrz samicy.

Ciekawym przystosowaniem związanym z potrzebą oszczędzania wody jest fakt wydalania przez gady kwasu moczowego, który jest znacznie mniej toksyczny niż mocznik

Jaszczurka żyworodna, fot. Dariusz Ożarowski

(który wydalany jest, np. przez płazy) i tym samym nie musi być rozcieńczany wodą.

W Polsce stwierdzono 11 rodzimych gatunków gadów. Są to żółw błotny, padalec zwyczajny, padalec kolchidzki, jaszczurka zwinka, jaszczurka zielona, jaszczurka żyworodna, gniewosz plamisty, wąż Eskulapa, zaskroniec zwyczajny, zaskroniec rybołów oraz żmija zygzakowata.

W granicach Trójmiejskiego Parku Krajobrazowego zanotowano pięć z nich: padalca zwyczajnego, jaszczurki zwinkę i żyworodną, zaskrońca zwyczajnego oraz żmiję zygzakowatą. W pracach nad projektem planu ochrony Parku, które prowadzone były w latach 2019 i 2020, nie potwierdzono występowania na jego terenie zaskrońca zwyczajnego. Wszystkie gatunki rodzimych gadów stwierdzone w Parku podlegają częściowej ochronie gatunkowej, zgodnie z brzmieniem Rozporządzenia Ministra Środowiska z 16 grudnia 2016 roku w sprawie ochrony gatunkowej zwierząt.

Jaszczurka zwinka (*Lacerta agilis*)

Jest to najczęściej spotykany gatunek gada na obszarze Parku, jak i całego kraju. Preferuje siedliska ciepłe i suche, toteż w lasach TPK jaszczurkę tę najłatwiej jest spotkać w borach sosnowych oraz na śródleśnych nasłonecznionych polanach. Zwinkę często widuje się również na przydrożnych skarpach i nasypach kolejowych.

Jaszczurka zwinka, fot. Dariusz Ożarowski

Ubarwienie tej jaszczurki bywa bardzo zróżnicowane, czego efektem są liczne opisane formy barwne. Typowe osobniki (samce) mają ubarwienie jasno bądź ciemnobrunatne z delikatnym odcieniem żółto-zielonym z dwoma rzędami ciemnych plamek, ciągnącymi się wzdłuż grzbietu. Na bokach ciała, które są odgraniczone od grzbietu jaśniejszymi plamami znajdują się ułożone w jeden lub dwa szeregi czarniawe plamy z białymi kropkami. Samice są podobne do samców, ale ich ubarwienie jest bardziej brudnoszare.

Głównym pokarmem tej jaszczurki są drobne bezkręgowce, głównie owady i pająki. Zwinka jest zwierzęciem zmiennocieplnym, a więc aktywna jest wyłącznie w ciągu dnia, kiedy jej ciało osiągnie temperaturę około 31°C.

Zimę przesypia (w sen zimowy może zapadać już we wrześniu) i budzi się dopiero pod koniec marca lub w kwietniu. Rozpoczynający się w kwietniu okres godowy może trwać aż do końca czerwca. Samce w tym czasie przybierają na głowie (podgardlu, policzkach), brzuchu oraz bokach ciała charakterystyczną zieloną barwę i często ze sobą walczą. Samica składa z reguły kilka jaj, które zagrzebuje w ziemi lub chowa pod kamieniami. Po 80 dniach klują się młode, osiągające dojrzałość płciową dopiero po 2-3 latach. Najstarsze zanotowane osobniki jaszczurki zwinki osiągnęły wiek sześciu lat. Największe osobniki w naszym kraju osiągają długość ciała do przeszło 23 cm.

Jaszczurka żyworodna (*Zootoca vivipara*)

To drugi, obok jaszczurki zwinki, najpowszechniejszy w naszym kraju gatunek gada. W porównaniu ze zwinką, jaszczurka żyworodna preferuje siedliska znacznie wilgotniejsze – na obszarze Parku spotkamy ją w okolicy torfowisk, podmokłych łąk, nadrzecznych zarośli oraz na wilgotnych obrzeżach lasów.

Jaszczurka ta zjada drobne bezkręgowce przede wszystkim pająki, owady, ślimaki i dżdżownice.

Jako zwierzę zmiennocieplne aktywna pozostaje wyłącznie w ciągu dnia, osiągając temperaturę ciała rzędu 31°C.

Osobniki obu płci charakteryzują się brunatnym ubarwieniem grzbietu, który pokryty jest plamkami i kropkami tworzącymi często wstęgi. Brzuszna strona ciała samicy jest

Jaszczurka żyworodna, fot. Dariusz Ożarowski

biaława, samca – pomarańczowożółta. Spotyka się też osobniki bardzo ciemne lub prawie zupełnie czarne (takie osobniki nazywamy melanistycznymi – mają zwiększoną zawartości melaniny, czyli ciemnego pigmentu w skórze).

W okresie zimowym zapada w sen zimowy (w październiku lub na początku listopada), z którego budzi się stosunkowo wcześnie, bo już w marcu. Gody rozpoczynają się dopiero w kwietniu lub maju. Jest gatunkiem jajożyworodnym, rodzi od 3-10 młodych. Samice osiągają dojrzałość płciową po 2-3 latach. Maksymalna długość życia wynosi minimum 10-12 lat.

Padalec (*Anguis fragilis*)

Padalce spotyka się przeważnie na obrzeżach i polanach wilgotnych lasów liściastych i mieszanych. Zdarza się również zobaczyć je na wilgotnych łąkach. Często kryją się w ściółce, pod kamieniami, czy też w norach.

Kształt ciała padalca pozwala szybko i jednoznacznie odróżnić go od żmii zygzakowatej. Długie (samiec do 40 cm, samica do 50 cm) i walcowate ciało padalca charakteryzuje się małą i bardzo słabo odgraniczoną od tułowia głową. Prząd głowy jest wyraźnie zaokrąglony. Padalce nie mają kończyn (i dlatego też określa się również mianem beznogich jaszczurek) – w budowie anatomicznej zachowały się jedynie fragmenty pasa barkowego i miednicowego. Walco-

Padalec, fot. Dariusz Ożarowski

waty i na końcu zaokrąglony ogon jest łatwo łamliwy – nie łapmy więc tych zwierząt, gdyż chwycione za ogon odrzucą go na drodze tzw. autotomii (czyli reakcji obronnej, polegająca na odruchowym odrzuceniu przez zwierzę części ciała, kiedy jest ono w niebezpieczeństwie, najczęściej podczas ucieczki przed drapieżnikiem). Podobnie reagować mogą również omówione wcześniej jaszczurki zwinki i jaszczurki żyworodne.

Padalce aktywne są przeważnie o zmierzchu i nocą, ale również w ciągu deszczowego dnia. Padalce podobnie jak omówione wcześniej jaszczurki mogą również wygrzewać się na słońcu – dotyczy to zwłaszcza ciężarnych samic. Żywią się głównie ślimakami i dżdżownicami. Ze snu zimowego budzą się na przełomie marca i kwietnia i zaraz przystępują do godów, trwających od kwietnia do czerwca. Padalec jest gatunkiem jajożyworodnym. Młode (w liczbie do kilkunastu osobników) przychodzą na świat od końca lipca do końca września. Łatwo je rozpoznać po czarnej linii na grzbiecie, ciągnącej się od głowy do końca ogona. W sen zimowy zapadają w październiku.

Ciekawostką jest fakt, że są to zwierzęta stosunkowo długowieczne – znane są przypadki osobników żyjących w niewoli i osiągających wiek do 28 lat.

Żmija zygzakowata (*Vipera berus*)

Żmije zygzakowate zasiedlają bardzo różnorodne siedliskach, zarówno wilgotne, jak i suche. Można je spotkać w lasach, na polanach i zrębach, na łąkach, na śródpolnych miedzach jak i na torfowiskach czy kamiennych usypiskach.

Samice żmii osiągają długość ok. 80 cm a samce – ok. 70 cm. Spłaszczona głowa jest wyraźnie odgraniczona do reszty ciała. Gatunek charakteryzuje się bardzo zmiennym ubarwieniem - wyróżnia się trzy odmiany barwne: brązową, jasnopopielatą (szarą) oraz czarną. Cechą charakterystyczną żmii jest ciemna plama w kształcie litery V lub X na głowie oraz zygzakowata ciemna wstęga na grzbiecie, której brak u odmiany czarnej. Uwagę zwraca również wyraźne odgraniczenie głowy od reszty ciała.

Żmija zygzakowata, fot. Paweł Janowski

Żmije są aktywne o zmierzchu oraz w nocy, jednakże często można je spotkać również w godzinach około południowych, wygrzewające się w słońcu. Dobrze pływają a nawet wspinają się na drzewa.

Żywią się myszami oraz nornikami. Mogą polować na jaszczurki, pisklęta, żaby i ropuchy oraz krety, które uśmiercają jadem. Młode osobniki zjadają owady, ślimaki, dżdżownice oraz młode jaszczurki i płazy.

Żmije, w zależności od warunków pogodowych (temperatury), budzą się ze snu zimowego w marcu lub na początku

kwietnia. Pierwsze wychodzą z ukryć samce, samice pojawiają się dopiero od 1 do 3 tygodni później. Samce przez okres od 3 do 5 tygodni po opuszczeniu kryjówek nagrzewają się w słońcu, po czym przechodzą linienie (czyli proces zrzucania zewnętrznej warstwy naskórka, umożliwiający wzrost organizmu). Podczas okresu godowego, trwającego od kwietnia do początku czerwca samce toczą ze sobą bezkrwawe walki, przyjmując charakterystyczną sylwetkę unosząc przednią część ciała i kiwając się na boki.

Żmija zygzakowata jest gatunkiem jajożyworodnym – w sierpniu lub wrześniu rodzi średnio od 6-11 młodych, które dojrzałość płciową osiągają po około czterech latach. Pod koniec września lub w październiku żmije chowają się w różnych ziemnych kryjówekach, często wspólnie z jaszczurkami, zaskrońcem oraz płazami i zapadają w sen zimowy. Na wolności żmije dożywają 15-stu lat, w niewoli nawet 20-stu.

Żmije na widok człowieka zawsze stara się uciekać, szybko się ukryć. Może być niebezpieczna jedynie przy próbie chwytania jej lub nadeptnięcia.

Żmija zygzakowata odmiany srebrzystej, fot. Dariusz Ożarowski

W przeszłości na obszarze Parku sporadycznie notowany był jeszcze jeden gatunek gada – zaskrońiec, ale w trakcie prac związanych z przygotowaniem projektu planu ochrony TPK nie potwierdzono jego występowania. Warto więc zapoznać się faktami z biologii tego gatunku – może ktoś z sympatyków

gadów będzie miał okazję odkryć na obszarze Trójmiejskiego Parku Krajobrazowego jego nowe stanowiska.

Zaskroniec (*Natrix natrix*)

Prowadzący dzienny tryb życia zaskroniec stwierdzany jest niemal na całym obszarze kraju. Gatunek ten zasiedla wilgotne i podmokłe tereny leśne i łąkowe, występuje również w pobliżu zbiorników wodnych (stawy i jeziora) oraz na brzegach rzek i strumieni.

Zaskrońce bardzo sprawnie pływają i nurkują. Na lądzie chowają się w norach, wykrotach oraz między kamieniami.

Zaskroniec to wąż o stosunkowo dużej i spłaszczonej głowie, które jest wyraźnie odgraniczona od reszty ciała. Grzbiet ciała jest koloru szarego lub oliwkowego. Czasami kolorystyka grzbietu jest niejednolita i pokryty jest on czarniawymi plamkami. Nazwa gatunku pochodzi od charakterystycznych dobrze widocznych dwóch żółtych lub żółtopomarańczowych plam w kształcie półksiężyca, zlokalizowanych w tylnej części głowy, za skroniami.

Okres godowy zaskrońców rozpoczyna się w kwietniu i rozciąga się na cały maj. Zdarzają się również gody jesienne. Godujące osobniki tworzą kłęby, w których liczniejsze z reguły są samce – największe zanotowane kłębowiska liczyły około 70 osobników. W czerwcu i lipcu w miejscach charakteryzujących się dużą wilgotnością i odpowiednią

Zaskroniec, fot. Tomasz Narczyński

temperaturą (25-30 °C) samica składa od 9 do 28 jaj. Wylęg młodych następuje od końca czerwca do sierpnia, w przypadku niesprzyjającej aury nawet w drugiej połowie września.

Na zimę zaskrońce chowają w różnych kryjówkach ziemnych, często wspólnie z innymi węzami i jaszczurkami. Mogą też zimować pojedynczo, zagrzebując się przyzmach kompostowych lub w liściach. W zimowy sen zapadają w październiku, wybudzając się dopiero w marcu.

Podstawowym pokarmem zaskrońców są płazy (z wyjątkiem toksycznych kumaków i salamander), poluje również na ryby, gady i gryzonie. Naturalnymi wrogami zaskrońców są ptaki (m. in. bociany i czaple), ssaki (np. jeże), drapieżne ryby (np. szczupak) oraz człowiek, który potrafi zabijać te wspaniałe węże oraz niszczyć ich siedliska życia.

Na obszarze Parku zanotowano również jednego z inwazyjnych (czyli gatunków obcych i mogących stanowić zagrożenie dla gatunków rodzimych) gatunków gadów – żółwia ozdobnego (*Trachemys scripta*), pochodzącego z południowo-wschodniej części USA i północno-wschodniego Meksyku. W Polsce notowane są najczęściej dwa podgatunki tego żółwia – żółw czerwonolicy i żółw żółtolicy.

Żółw ozdobny, fot. Michał Franczyk

Zarówno w swojej ojczyźnie, jak i obszarach, które zajęł w ramach inwazji zasiedla on różne typy zbiorników wód stojących oraz cieków. Na obszarze Trójmiejskiego Parku Krajobrazowego został do tej pory zanotowany w Dolinie Potoku Oliwskiego oraz w Jeziorze Zawiat.

W przypadku zaobserwowania żółwia ozdobnego na obszarze Parku, prosimy obserwatorów o przesłanie do siedziby Trójmiejskiego Parku Krajobrazowego (najlepiej pocztą elektroniczną) szczegółowej informacji o czasie i miejscu stwierdzenia tego żółwia wraz (jeżeli to możliwe) z określeniem podgatunku oraz załączeniem zdjęcia.

Jaszczurka żyworodna, fot. Dariusz Ożarowski

Tekst: Dariusz Ożarowski
Zdjęcia na okładce:
Zaskroniec, fot. Paweł Janowski
Jaszczurka zwinka, fot. Dariusz Ożarowski

Gdańsk 2023
Nakład 5000 egz.

Trójmiejski Park Krajobrazowy
Pomorski Zespół Parków Krajobrazowych

Instytucja Samorządu
Województwa Pomorskiego